

УДК 947.084

Смачило А. - ст. гр. КТ-11

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя

ПОЛОВЦІ

Науковий керівник: к. і. н., доцент Криськов А.А.

Словом «половець» у руських джерелах позначали тюркські племена кипчаків, інакше куманів («куман» дослівно означає «білий, жовтавий», звідки руське – половий, половець; дослідники вважають кипчаків тюркізованим сако-іранським етносом). Вийшовши у IX ст. з теренів сучасної Киргизії та Казахстану, кипчаки витіснили печенігів з Приаралля, а в першій половині XI ст. стали просуватися у причорноморські степи. У 1055 р., за даними літопису, до південних кордонів Русі підійшла половецька орда хана Блуша. Територія від Волги до Дунаю, зайнята кипчаками, отримала назву «Половецьке поле» (Дешт-и-Кипчак). Вона також відома у європейських середньовічних джерелах під назвою Куманії, яка ділилася на дві половини – «Чорну» (від Сіверського Дінця до Волги) і «Білу», що обіймала пониззя Дунаю і степи обабіч Дніпра.

Перший удар половців на Русь припадає на 1061 р., коли вони вступили у Переяславську землю й завдали поразки князеві Всеволоду Ярославичу; у 1068 р. Всеволод та його брати зазнали повторного розгрому на р. Альті. В цілому ж до початку XIII ст. половці здійснили 46 великих нападів на Русь, причому 19 із них припало на Переяславщину, 16 – на Київську землю, 7 – на Чернігово-Сіверщину і 4 – на Рязань та її околиці.

Все XI ст. половці освоювали степи. Постійні переміщення великих половецьких орд робили їх практично невловимими. Протягом цього часу руським князям не вдалося організувати жодного походу вглиб степу. До кінця XI ст. «Половецьке поле» було розділене між окремими родами, кожен з яких кочував у визначених межах, облаштовуючи на своїй території укріплені зимовища. Цим скористався Володимир Мономах (1113-1125), який створив антиполовецький союз князів. Саме по зимовищам він і наніс основні удари. Частину половців вдалося відкинути за Волгу, один із наймогутніших ханів – Шарукан – відступив до Кавказу, де й залишався понад півстоліття.

Проте контакти Русі з половцями не вичерпувалися лише війнами. Територіальна близькість половецького світу, торговельні контакти, а особливо – регулярні перехресні шлюби, якими скріплювалися перемирні угоди між князями і ханами, поступово пом'якшували гостроту протистояння. За характерний приклад можна взяти похід князя Ігоря у 1185 р.: по материнській лінії він був половцем, а свого сина Володимира одружив (після походу) із донькою хана Кончака, проти якого воював. За такого інтенсивного родичання не дивно, що вже з XII ст. половецькі хани на запрошення своїх руських родичів беруть активну участь у між князівських усобицях, щораз більше переймаючись внутрішніми проблемами Русі.

У 1222 р. у степах Передкавказзя з'явився 25-тисячний розвідувальний загін монголів, який розгромив на Дону об'єднані половецькі війська. У травні 1223 р. на р. Калка цим же загоном були розбиті об'єднані половецькі і руські сили, після чого монголи повернули додому. Після цього деякі половецькі роди відкочували до Дунаю під захист Угорського королівства, частина емігрувала до Єгипту, де склала гвардію султана – мамелюків. Проте більшість половців залишилися на старих кочовищах і після утворення Золотої Орди стали основним податним населенням нової держави.